

Наперадзе «загонаў» беларускіх савецкіх гісторыкаў

Алег ЯНОЎСКИ, кандыдат гістарычных навук, прафесар

У беларускай савецкай гістарыяграфіі і ў сістэме гістарычнай адукацыі 1950-х – першай паловы 1970-х гадоў не было больш па-тагачаснаму крэатыўнай фігуры, чым Лаўрэнцій Сямёнавіч Абэцэдарскі. З нагоды 100-годдзя з дня нараджэння гісторыка натуральным будзе звярнуцца да дакументальных сведчанняў, што даюць магчымасць прасачыць эвалюцыю навукоўца, які так ярка ўвасобіў вядомую тэзу «гісторык і час»: сваё прачытанне старонак беларускага мінулага ён непасрэдна ўвязваў з неабходнасцю ўмацавання савецкага сучаснага і набліжэння будучага.

Імя Абэцэдарскага загучала ўжо з пачатку 1950-х гадоў, калі ён праявіў актыўнасць у падрыхтоўцы да друку першага тома шматпакутнага выдання «История Белорусской ССР» [1]. Лаўрэнцій Сямёнавіч стаў і адным з аўтараў, і адным з навуковых рэдактараў. Імкліваму ўзлёту па прыступках кар’еры гісторык быў абавязаны нейкай шчасливай зорцы, якая суправаджала яго ўсё жыццё. Аб гэтым сведчаць многія архіўныя старонкі, якія забяспечваюць навуковы грунт дадзенага артыкула. Цікавы матэрыял з сямейнага архіва перадала аўтару дачка прафесара Алена Лаўрэнцьеўна літаральна перад сваім адыходам з жыцця. Між тым аўтар мае магчымасць спасылцацца і на асабістыя кантакты з Лаўрэнціем Сямёнавічам, а таксама карыстацца рознымі меркаваннямі пра гэтага чалавека і навукоўца [2; 3; 4].

Лаўрэнцій Абэцэдарскі нарадзіўся 29 чэрвеня 1916 года ў г. Горкі на Магілёўшчыне. У афіцыйных паперах ён заўсёды сціпла

пісаў, што бацькі былі служачымі. Аднак у адной з аўтабіяграфій удакладніў: «Отец мой до 1917 г. и после Октябрьской революции работал техником-строителем. Мать – домашняя хозяйка» [5, л. 1; 6, л. 4]. Сям’я ў 1924 годзе пераехала ў Оршу, куды перавялі на новае месца працы бацьку.

Можна меркаваць, што з маленства будучы гісторык праявіў сваю «палітычную дасведчанасць», бо пасля школы-сямігодкі ў вельмі складаных 1931–1937 гадах здолеў утрымацца на пасадзе інструктара «отдела пионеров» райкама камсамола г. Оршы. І змог акрэсліць пэўную стратэгію на будучае жыццё: камсамольскі важак вырашыў прыняць удзел у барацьбе на «гістарычным фронце», на якую ў 1930-я гады скіроўвалі ЦК ВКП(б) і асабіста правадыр Сталін. Для пачатку Лаўрэнцій набыў сярэдняю адукацыю на вячэрнім рабфаку. А ў 1937 годзе паступіў на гістфак БДУ. Студэнцкія гады былі напружанымі: адзін за другім «выкрываліся» і знікалі выкладчыкі, таварышы. Таму, мабыць, юнак і вырашыў замацоўваць у сваім характары рысы як бы «асэнсаванай ініцыятыўнасці»: важна было не застацца на другасных ролях і адначасова не памыліцца, выжыць. З самага пачатку навучання 20-гадовы студэнт быў заўважаны ўніверсітэцкай адміністрацыяй: актыўны, разумее і адстойвае палітыку партыі.

Прызначэнне загадам рэктара першакурсніка Лаўрэнція Абэцэдарскага старастам студэнцкай групы стала першым сведчаннем яго прыкметнасці [7, л. 161].

ПРА АўТАРА

ЯНОЎСКИ Алег Антонавіч.

Нарадзіўся ў 1951 годзе ў в. Крычкі Мінскага раёна Мінскай вобласці. Скончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (1973). З 1973 года працуе ў БДУ, дзе прайшоў шлях ад старшага лабаранта да дэкана гістарычнага факультэта, першага прарэктара БДУ.

З 1998 года – загадчык кафедры гісторыі Расіі гістфака БДУ.

Кандыдат гістарычных навук (1981), прафесар (2003).

Аўтар амаль 400 публікацый, каля 30 падручнікаў і навучальных дапаможнікаў для школ і ўніверсітэтаў Беларусі (у суаўтарстве).

Сфера навуковых інтарэсаў: гісторыя навукі і адукацыі, жыццё і творчасць выбітных інтэлектуалаў XX стагоддзя, гісторыя знешняй палітыкі Расіі.

Дзіўнае прозвішча студэнта канцылярысты БДУ не палічылі магчымым падаць па-беларуску, хоць сам загад быў на роднай мове. А імя дык увогуле апусцілі. І ў далейшым прозвішча ўжо ўніверсітэцкага прафесара будзе пісацца то так, то гэтак: літары «е» і «э» заўсёды «імкнуліся спрачацца» паміж сабой. Імя ж, якое да сярэдзіны 1950-х гадоў лепей было не згадваць запалоханаму беларусу, потым амаль што ўзяло на сябе функцыю пазначэння неардынарнай асобы. «Лаўрэн» – гучала з вуснаў блізкіх калег нават у афіцыйнай абстаноўцы на канец 1960-х – пачатак 1970-х гадоў. «Лаўрэн» – то з ліслівым прыдыханнем, то запалохана на ці напускаючы на сябе смеласць паціху шапталі студэнты, калі бачылі грозную постаць у калідорах галоўнага корпуса БДУ...

Студэнт Абэцэдарскі паспяваў усюды, але адразу акрэсліў для сябе галоўнае – толькі праз навуку можна дасягнуць прафесійных выршынь. Даволі хутка з’явілася актуальная тэматыка для доследаў. Актуальная і ў навуковым сэнсе, і ў палітычным. Даследаваць барацьбу продкаў за свае правы і свабоды, вядома, было перспектыўна. Але даследаваць так, каб усімі фактамі з мінуўшчыны стала магчымым даказаць «спрадвечнае імкненне беларусаў да ўз’яднання з братнім рускім народам». Якраз у 1937 годзе студэнты атрымалі першае афіцыйна ўхваленае прачытанне агульнай для савецкіх народаў гісторыі: у Маскве выйграў дзяржаўны конкурс тэкст «История СССР. Краткий курс». Гэты падручнік стаў для вучняў і студэнтаў адпраўным пунктам у засваенні парадыгмы ўспрыняцця мінулага вялікай краіны Саветаў.

Яшчэ ў 1935 годзе першы дэкан гістфака БДУ В.К. Шчарбакоў у Маскве на нарадзе савецкіх гісторыкаў заявіў, што для Беларусі найбольш актуальнай задачай з’яўляецца «создание марксистско-ленинской истории самой Белоруссии», але з абавязковай умовай яе выкладання «как части истории СССР». Для гісторыкаў не існавала альтэрнатывы: іх прафесійныя памкненні вызначылі Сталін, Кіраў і Жданаў у сваіх «Замечаниях по поводу конспекта по истории СССР». Усе павінны былі зыходзіць з указанняў, што ў падручніках і ў лекцыйных курсах «история Великороссии» не павінна адрывацца ад гісторыі «других народов СССР» [8; 9; 10; 11]. Але ўзнікала пытанне: як дакладна рэалізаваць указанні? Гэта павінны

◀ Сталінскія стыпендыяты студэнты-камсамольцы БДУ (злева направа) Л.С. Абэцэдарскі (4-ы курс гістфака), Л.К. Шэфер (4-ы курс геафака), Р.Д. Двоскіна (3-і курс гістфака). 1941 год

былі рабіць новыя людзі. Ставілася задача падрыхтаваць іх на новых гістфаках, хоць і з прыцягненнем найўных кадраў выкладчыкаў і навукоўцаў.

Сёння падаецца натуральным той шлях, які з 1937 года абраў у гістарычнай адукацыі і навуцы Л.С. Абэцэдарскі. Ён стаў адной з самых бліскучых фігур беларускай савецкай гістарыяграфіі, лідарам айчынных гісторыкаў, сфарміраваных сталінска-жданаўска-кіраўскімі «Заўвагамі». І ў жыцці, калі карыстацца лексічнымі новаўтварэннямі 1930-х гадоў, заўсёды быў «гісторыкаармейцам», барацьбітом.

Тэмай доследаў была абрана «вызваленчая барацьба беларускага і ўкраінскага народаў»: яна добра актуалізавалася пры адпаведным прадстаўленні падзей далёкага часу. Патрэбна было з мінуўшчыны выцягнуць неабходную «фактуру» і належным чынам яе адпрацаваць праз аналітычныя абагульненні і канстатацыі ў рэчывы «спрадвечнага імкнення беларусаў». У выбары навуковай тэматыкі літаральна на ўсё жыццё бачыцца ўплыў новага дэкана гістфака А.П. Пянкова, які кіраваў навуковым гуртком, у якім студэнт Абэцэдарскі быў прызнаным лідарам [12].

Відавочныя здольнасці да інтэлектуальнай дзейнасці і грамадская актыўнасць у

сукупнасці забяспечылі студэнту Абэцэдарскаму ўступленне ў свет «вялікай навукі». Побач аказаўся таленавіты навуковы кіраўнік – Дзяніс Аляксандравіч Дудкоў. Універсітэцкая шматтыражка «За ленинскія кадры» на сваіх старонках не аднойчы ўзгадвала Лаўрэнція Абэцэдарскага. Яго даследаванне «Восстание Михненко и оборона Мозыря в 1648 году» ў справаздачы БДУ за 1938/1939 навучальны год было прадстаўлена як важны вынік дзейнасці ўніверсітэта ў «правільным кірунку». Адзначалася, што скароцаны варыянт працы «был напечатан подвалом в газете «Советская Белоруссия» [13, л. 18]. А ў газеце «Звезда» годам пазней паведамлялася, што студэнт друкуе «Паўстанне Міхненкі» ў «Вучоных запісках БДУ» і працуе над тэмай «Католицизм как орудие классового угнетения белорусского народа» [14]. Яшчэ праз год універсітэцкая шматтыражка пісала аб новай «навуковай перамозе» – падрыхтоўцы да друку артыкула «Вызваленчая барацьба беларускага народа з польскімі панамі (1648–1649 гады)» [12]. Таму натуральным стала вылучэнне Саветам БДУ Лаўрэнція Абэцэдарскага на атрыманне стыпендыі імя Сталіна.

Малады даследчык актыўна спазнаваў таямніцы прафесіі і нават быў запрошаны на першую для гістфака абарону кандыдацкай дысертацыі дэканам факультэта А.П. П'янковым (аб гэтым сведчаць матэрыялы асабістага архіва сям'і Абэцэдарскіх). Адначасова добра засвойваў інструкцыі,

якія ў 1937–1938 гадах былі выкладзены ў афіцыйным зборніку ЦК ВКП(б) «К изучению истории» [15]. Дарэчы, яны і ў пасляваенны час былі нібыта «катэзісам» савецкіх гісторыкаў, які не пакідаў месца для іншадумства і ў ваенныя гады, і ў перыяд «адлігі», і ў час «застою».

Натуральным суправаджэннем доследаў маладога навукоўца з'яўлялася яго выдатная вучоба. І калі студэнт разам з прафесарам-біёлагам М.Е. Макушком быў пасланы ў Маскву «на юбилей МГУ с 7 по 12 мая 1940 г.», то гэта нікога не здзівіла. Як не здзівіла яго прамова на мінскай радыёстанцыі імя Саўнаркама на тэму «Буду дастойным спецыялістам сталінскай эпохі» [7; 12; 13, л. 96; 16, л. 101; 17, л. 24]. А напярэдадні святкавання ў 1941 годзе 20-годдзя БДУ рэктар П.П. Савіцкі ў афіцыйным тэксце назваў Абэцэдарскага сярод нямногіх, якія «на основе глубокого изучения «Краткого курса истории ВКП(б)» и отдельных произведений классиков марксизма-ленинизма вышли в число передовых студентов, стали отличниками учебы, а часть из них сталинскими стипендиатами». У справаздачы партарганізацыі БДУ за той жа час гаварылася, што Лаўрэнцій Абэцэдарскі «вядзе вялікую грамадскую работу – член прафкама, намеснік сакратара камсамольскага камітэта, разам з тым з'яўляецца лепшым выдатнікам, мае навуковую работу і за сваю паспяховую вучобу ўдастоен сталінскай стыпендыі». А ў 1939 годзе яго прынялі кандыдатам у члены ВКП(б) [6, л. 4; 18, л. 91–92, 149].

Верагодна, Лаўрэнцій Абэцэдарскі быў адным з тых студэнтаў IV курса гістфака, хто запатрабаваў стварыць у гісторыка-археалагічным музеі БДУ асобны адзел гісторыі Беларусі. Шматтыражка ў пачатку 1941 года змясціла іх зварот. Яшчэ пры адкрыцці музея ў 1940 годзе акадэмік М.М. Нікольскі ў рэспубліканскай газеце паабяцаў, што будзе распачата падрыхтоўка аддзела гісторыі СССР і аддзела гісторыі БССР. Загадчыку музея У.І. Шаўчэнку давялося апраўдвацца тым, што да юбілею БДУ будзе адчынена выстава «па гісторыі барацьбы беларускага народа супроць гнёту польскіх паноў, пачынаючы з X стагоддзя» [7; 19]. Навуковыя напрацоўкі Л. Абэцэдарскага, несумненна, у гэтай справе не маглі не выкарыстаць. Яго поспехі ў навучы ў красавіку 1941 года высока ацаніў

▼ Л.С. Абэцэдарскі на Далёкім Усходзе ў час вайны

Савет БДУ: у ліку чатырох студэнтаў ён «за развертыванне навука-ісследвальскіх работ і добракачэснае выкананне іх» быў прэміяваны, а яго праца ўключана ў студэнцкі навуковы зборнік. Малады даследчык палітычна актуальнай пасля 17 верасня 1939 года тэмы «Вызваленчая барацьба беларускага народа супроць польскіх паноў у 1648–1649 гг.» быў уключаны ў праграму як выступоўца на юбілейнай навуковай сесіі, якую ў БДУ запланавалі на 24–27 чэрвеня 1941 года з нагоды 20-годдзя *alma mater* [12; 20, л. 70]. Абэцэдарскі адзіны са студэнтаў-гуманітарыяў быў удастоены такога гонару!

Аднак рэалізацыю і планаў, і прапаноў, і патрабаванняў прыпыніла вайна...

Лаўрэнтцію Абэцэдарскаму пашчасціла з групай студэнтаў і выкладчыкаў своечасова пакінуць палаючы Мінск. Да пачатку 1942 года ён працаваў настаўнікам гісторыі сярэдняй школы мардоўскага сяла Мельцаны. Тут быў набыты першы педагагічны вопыт пад кіраўніцтвам амаль што легендарнага ў маштабах Мардовіі школьнага дырэктара А.Дз. Трубкаінай. А ў лютым настаў час мабілізацыі. Спознаваць горкі «салдацкі хлеб» дапамагалі веды, атрыманыя за вучэбныя гадзіны ваеннай падрыхтоўкі ў БДУ. Даслужыўся Абэцэдарскі да сяржанта, ваяваў у Маньчжурый ў якасці камандзіра аддзялення станковых кулямётчыкаў, потым аддзялення стралковага палка 2-га Далёкаўсходняга фронту [5, л. 2]. Як ні дзіўна, але толькі ў студзені 1944 года Л. Абэцэдарскага нарэшце прынялі ў партыю. Магчыма, такая затрымка тлумачыцца знаходжаннем бацькоў ды жонкі з малалеткам-сынам на акупіраванай беларускай зямлі. Дарэчы, лёс родных быў пакутны: бацька і сын памерлі, падлетак-брат адпраўлены акупантамі ў Германію (пазней юнака вышлюць на Далёкі Усход), маці і сястра пасля вайны з'ехалі ва Узбекістан.

Перамогу над ворагам Лаўрэнтцій Сямёнавіч сустрэў на Далёкім Усходзе. Так да медальёў «За баявыя заслугі» і «За перамогу над Германіяй» дадаўся і медаль «За перамогу над Японіяй». Яшчэ адзін год службы ў войску быў дастаткова спецыфічны: сяржант Абэцэдарскі ўзначальваў сакрэтнае справаводства аднаго з палкоў МУС [6, л. 4]. Значыць, «грахі» родзічаў былі скасаваны?

Толькі ў ліпені 1946 года адбылася дэмабілізацыя. Адразу былы «сакрэтчык» накіраваўся ў БДУ, каб завяршыць вучобу.

Рэктарскімі загадамі ён быў адноўлены ў ліку студэнтаў 4-га курса, залічаны «на стыпендыю» і вызвалены ад платы за навучанне. Праз два месяцы франтавік «выполнил требования учебного плана» і быў дапушчаны да выніковых дзяржэкзаменаў па «гісторыі народаў СССР» і «асновах марксізму-ленінізму». Выдатныя экзаменацыйныя адзнакі 28 верасня 1946 года былі падмацаваны бліскучай абаронай дыпломнай работы. Дыплом «з адзнакай» зафіксаваў з'яўленне ў БССР новага «асистента, младшего научного работника и преподавателя старших классов средней школы» [5, л. 4–5; 21, л. 114, 156, 199].

Кваліфікацыя гісторыка, франтавыя заслугі, асабістае імкненне стаць навукоўцам і выкладчыкам універсітэта адчынілі дзверы ў аспірантуру. Кафедру гісторыі Беларусі, якая на кароткі пасляваенны час была створана ў структуры гістфака (па дакументах называецца і «гісторыі БССР»), узначалі ў рэспубліканскі партыйны ідэалаг Ц.С. Гарбуноў. Акрамя яго, на кафедры працавалі дацэнт Д.А. Дудкоў, а з 1945/1946 навучальнага года – Ф.Т. Канстанцінаў [22, л. 1; 23, л. 38]. Восенню 1948 года загадам з Масквы кіраўніком кафедры была прызначана Н.В. Каменская «в связи с отъездом Т.С. Горбунова за пределы БССР» [22, л. 20, 32; 24, л. 109; 25, л. 48]. Яна і далучыла да выкладання беларускай гісторыі аспірантаў (з афіцыйных папер – «Основными работниками кафедры считать: канд. ист. наук Каменскую, аспиранта Абецедарского, аспиранта Сидоренко») [26, л. 40–41, 123, 127 адв. – 128].

У гэты ж час дэкан гістфака Ф.М. Нячай з гонарам адзначаў, што факультэцкі аспірант і выкладчык Л. Абэцэдарскі прызначаны рэдактарам універсітэцкай шматтыражкі «За сталінскія кадры». І Лаўрэнтцій Абэцэдарскі бліскуча справіўся! Нават новы рэктар У.А. Тамашэвіч, чалавек з вялікім вопытам партыйна-прапагандысцкай работы, сваім загадам аб'явіў яму падзяку «За добросовестную работу по организации и выпуску первого номера». Праз тыдзень (20 лістапада 1947 года) новым загадам рэктар афіцыйна прызначыў Л. Абэцэдарскага «ответственным секретарем редакции газеты университета «За сталінскія кадры» [27, л. 33, 35–36].

Разам з тым Абэцэдарскі паступова набываў вопыт выкладчыка спачатку на

філфаку, а затым і на родным гістфаку. Студэнты на лекцыях не спалі, а напружана пісалі канспекты: у архівах захавалася стэнаграма на 40 аркушах лекцыі аспіранта «по истории Белоруссии в период 1 мировой войны», прачытанай у сакавіку 1949 года. Навукова-ідэалагічныя складнікі лекцыйных курсаў па гісторыі (і БССР, і СССР) абвязкова дэталёва абмяркоўваліся. Напрыклад, у красавіку 1948 года на пасяджэнні кафедры гісторыі БССР адбылася гарачая дыскусія па тэзах лекцыі Л. Абэцэдарскага «о разгроме банд Булак-Балаховича» і былі дадзены рэкамендацыі па ўдасканаленні тэкстаў [26, л. 36–39; 28, л. 81].

У снежні 1947 года Л. Абэцэдарскі на пасяджэнні сваёй кафедры абараняў рэферат «Крестьянские восстания в Белоруссии в первой половине 17 столетия». За тры гады тэма студэнцкіх доследаў перарасла ў кандыдацкую дысертацыю. Завяршаць яе давялося на кафедры гісторыі СССР, бо ў лістападзе 1949 года кафедра гісторыі БССР была ліквідавана.

Абарона кандыдацкай дысертацыі прайшла ў чэрвені 1950 года. Кар’ернаму ўзлёту садзейнічалі і аб’ектыўныя, і суб’ектыўныя прычыны. Так, яшчэ да вайны студэнт Абэцэдарскі вызначаўся сваім імкненнем даказаць у навуцы несумненную руска-беларускую баявую садружнасць амаль што на ўсіх скрываючых гісторыі (нават тады, калі гаворку трэба было весці якраз аб супрацьстаянні народаў розных краін). Для канца 1930-х гадоў такая «падача гісторыі» была абсалютна запатрабаванай, у пасляваенны час яна актуалізавалася яшчэ больш. Што актыўна і праводзіў Л. Абэцэдарскі – аспірант, выкладчык, партыйны завадатар, актыўны палеміст на ўсіх сходах, навуковых абмеркаваннях, абаронах. Натуральным стала абранне Лаўрэнція Сямёнавіча сакратаром партбюро гістфака, намеснікам сакратара партбюро і старшынёй мясцама БДУ. А калі ўзгадаць, што ў канцы 1940-х гадоў ужо ніхто з яго родных не быў ніякім чынам у канфліктах з уладай, не пражываў за мяжой, то такая празрыстая біяграфія дазваляла разлічваць на многае [5, л. 1–4].

Пасля абароны дысертацыі ВАК СССР у канцы 1951 года прысвоіў Л. Абэцэдарскаму званне дацэнта кафедры гісторыі СССР. У верасні таго ж года загадам з Масквы ён быў прызначаны загадчыкам гэтай

кафедры і прабыў на пасадзе да 1955 года [7, л. 5]. Мабыць, першай афіцыйнай спробай сіл на новай пасадзе стала апаніраванне Л. Абэцэдарскім кандыдацкай дысертацыі, якую ў Савеце БДУ абараняў былы кансультант упраўлення прапаганды і агітацыі ЦК КП(б)Б М.П. Пашанцаў. Тэма «Рабочие и крестьяне Могилевской губернии в революции 1905–1907 гг.» быццам бы была далёкай ад навуковай праблематыкі загадчыка такой статуснай кафедры. Але ж хто, як не ён, павінен быў адсачыць магчымыя ідэалагічныя скажэнні ў яе раскрыцці?! Афіцыйны апанент заўважыў мноства хібаў і даў знішчальны водзгук. Але дысертант уступіў у жорсткую дыскусію і змог рашуча адстаяць свае высновы [29, с. 113–129]. Прысуджэнне Саветам кандыдацкай ступені таму, каго як бы нельга было дапускаць да навуковых вярышын, стала адной з першых і нямногіх параз Лаўрэнція Сямёнавіча на «фронце гістарычнай навуцы».

Л. Абэцэдарскі ўвайшоў у гісторыю БДУ як кіраўнік дзвюх блізкіх і адначасова розных кафедраў: спачатку гісторыі СССР, а з верасня 1958 года і да заўчаснай смерці ў пачатку ліпеня 1975 года – гісторыі БССР. Менавіта ён увасобіў карэнныя сутнасныя асаблівасці арганізацыйнага, вучэбнага, навуковага суправаджэння айчынай гісторыі на працягу канца 1940-х – сярэдзіны 1970-х гадоў. Ці то гэты гісторык Абэцэдарскі меў уплыў на афіцыйнае, уладнае ўспрыняцце беларускай гісторыі, ці наадварот – як ніхто з калег сам лепш прадбачыў партыйна-ўрадавыя ўстаноўкі наконт таго, якой павінна быць гісторыя беларусаў, і ўмела, нават жорстка праводзіў іх у жыццё. Праз сістэму школьнай і ўніверсітэцкай адукацыі, праз вызначэнне «актуальных» тэм для даследаванняў і кантроль за іх выкананнем не толькі аспірантамі, дыпломнікамі, курсавікамі, але і сталымі навукоўцамі. Відавочна, што Лаўрэнціў Сямёнавіч Абэцэдарскі больш за два дзесяцігоддзі быў «заканадаўцам» у гістарычнай навуцы і адукацыі. Вось толькі зневажальны тэрмін «абэцэдаршчына», што некаторыя яго ж вучні ўвялі ў зварот, зноў пацвердзіў старую ісціну: лёгка навешваць ярлыкі і мянушкі на іншых, калі сам ужо надыхаўся паветра свабоды выказванняў. Тым больш лёгка звяргаць тых, хто не можа даць адпор.

Не ўсё было гладка ў жыцці, у навуковай і службовай кар’еры навукоўца. Напрыклад,

газета «За сталінскія кадры» крытыкавала партыйнага лідара гістфака за няведанне «становішча правядзення палітінфармацый на курсах», а пры абранні на пасаду загадчыка кафедры гісторыі БССР у маі 1959 года шэсць членаў Савета БДУ прагаласавалі супраць кандыдатуры Лаўрэнція Сямёнавіча, хоць той ужо меў аўтарытэт і станючы вопыт кіраўніцтва кафедрай гісторыі СССР [30; 31]. Пасля перавыбараў 1969 года розніца ў галасах членаў Савета БДУ (32 – «за», 25 – «супраць») пакінула за ім кіраўніцтва кафедрай [5, л. 34]. Такім чынам, праблем хапала.

Можна нават меркаваць, што гісторык сам наўмысна іх шукаў, усюды ідучы наперад «з адкрытым забралам» – у пастаноўцы і абмеркаванні навуковых тэм, ва ўзаемаадносінах з калегамі і нават першакурснікамі, у кантактах з начальствам. Ён мог быць шчырым, светлым, гумарлівым, выступаць завадатарам факультэцкіх святочных мерапрыемстваў. І разам з тым у спрэчках трэсці сваёй неардынарнай барадой так, што суразмоўцы амаль што страчвалі прытомнасць і нават не спрабавалі пярэчыць меркаванню «мэтра».

Узгадваючы некаторыя рысы характару Лаўрэнція Сямёнавіча, нельга не адзначыць яго відавочную энергетыку, магчымасць уплываць на калег і вучняў. І несумненную перакананасць у правільнасці свайго працытання беларускай гісторыі. Перакананасць гэтая ўспрымалася амаль усімі як нейкі ўнутраны стрывань і так знешне магутнай асобы прафесара. Здавалася, што ён на нейкім этапе жыцця палічыў сябе за абаронцу ідэалагічнай чысціні беларускай гісторыі як гісторыі нацыянальнай па характары, але інтэрнацыянальнай па сутнасці. І гэты інтэрнацыяналізм падаваўся ім перш за ўсё ў рэчышчы спрадвечнага адзінства беларусаў са «старэйшым братам».

З-за гэтай парадэгмы-ўстаноўкі не мела рацыі любая гістарычная рэальнасць, якая б парушала ідэалага-кабінетную аксіёму. А яна толькі мацнела ад студэнцкіх работ Л. Абэцэдарскага да яго суаўтарства ў напісанні доўгачаканай «Истории Белорусской ССР», ад напісання і рэдагавання комплекснай «Гісторыі Мінска» да выдання ў 1964 годзе школьнага падручніка па гісторыі БССР. Навуковец лічыўся знаўцам пазняга беларускага сярэднявечча і нават

▲ Аўтары школьнага падручніка Н.Г. Паўлава, Л.С. Абэцэдарскі, М.П. Баранова (злева направа). Пачатак 1960-х гадоў

адзначыўся як адзін з тых, хто рыхтаваў да друку тэкст Літоўскага Статута 1529 года: дзеля гэтага на два гады (1957–1959) ён уладкаваўся сумяшчальнікам у Інстытут філасофіі і права АН БССР [6, л. 1, 11]. Гэтае выданне пад рэдакцыяй літоўскага гісторыка К.І. Яблонскіса пабачыла свет у 1960 годзе [32].

Сваёй непасрэднай задачай Лаўрэнцію Сямёнавічу усе гады працы ў БДУ лічыў падрыхтоўку і выхаванне студэнтаў як паслядоўнікаў яго бачання беларускага мінулага. Не дзіўна, што пакаленні выпускнікоў вынеслі з лекцый Абэцэдарскага найперш нейкі агульны рэфрэн аб «вэкавым імкненні» беларусаў да з'яднання з Расіяй. Так пісаліся курсывыя і дыпломныя работы, так уваходзілі ў навуку найбольш здольныя вучні. Усім тым, хто «ўзяў старт» на навуковы шлях, дзякуючы ці насуперак Л. Абэцэдарскаму, у сваёй прафесійнай дзейнасці не раз давядзецца рабіць сур'ёзныя карэкціроўкі засвоенага ў гады вучобы. І ісці далей.

Гэта не перабольшанне, не здзек, а спроба зразумець светапогляд нашых папярэднікаў, якія вывучалі жыццё далёкіх і не зусім далёкіх прашчураў беларусаў. Дзе тая мяжа, што пралягае паміж гісторыяй як навукай і гісторыяй як дзейным сродкам сучаснага патрыятычна-дзяржаўнага выхавання? Якую каштоўнасць з гэтай пазіцыі ці ўвогуле ў гістарычнай перспектыве маюць згадкі аб існаванні беларускай дзяржавы ці дзяржавы беларусаў? Падобныя пытанні заўсёды паўстаюць перад гісторыкамі, якія

Л.С. Абэцэдарскі.
Пачатак 1970-х гадоў

замахваюцца на канцэптуальны разгляд мінулага. Вось тут і патрэбна быць не толькі даказальным, але і трымацца, як кажуць, пэўнай парадыгмы ці нават разгорнутай метадалогіі.

Без сумнення, падобныя пытанні хвалівалі Л. Абэцэдарскага. Вось толькі як ён на іх адказваў? Відавочна, што спрощана, заідэалагізавана. І звышнаступальна! Але шчыра. Быў перакананы ў сваёй слушнасці, валодаючы значнай колькасцю даказальнага матэрыялу, уціснутага ў межы афіцыйнага разумення сутнасці і прызначэння гісторыі.

Як бы мы ні ставіліся да навуковых характарыстык прац Абэцэдарскага, але павінны прызнаць: многае было даследавана і абагульнена ўпершыню. Пераканацца ў гэтым не так цяжка, калі нават прагледзець «стандартны» на той час спіс навуковых твораў Лаўрэнція Сямёнавіча. Іх, розных па ўзроўні і форме падачы матэрыялаў, у канцы жыцця налічылася крыху больш за 50. Відавочна, што кожная работа, перш чым быць надрукаванай, праходзіла шмат інстанцый, якія вызначалі яе адпаведнасць і актуальнасць. Напрыклад, «У святле неабвержных фактаў». Яе агульнадаступны «кішэнны» фармат і 30-тысячны тыраж, вербальная «палкасць, праўдзівасць і любоў» аўтара да праўды, скіраванасць на барацьбу з «безгрунтоўнасцю так званых «гістарычных ісцін» фальсіфікатараў гісторыі Беларусі» сёння ўвасабляюць не навуку гісторыю, а навуку рэалізацыі ідэалогіі праз гісторыю [33, с. 2].

Калі пагартаць невялікую кніжку Лаўрэнція Сямёнавіча «Белорусы в Москве XVII в.», якая савецкім студэнтам падавалася вяршыняй навуковасці, то кідаюцца ў вочы вельмі сціплыя яе здабыткі: нельга ўбачыць ні асаблівай навізны, ні абгрунтаванасці (спасылкі тычацца толькі надрукаваных крыніц). Затое сэнс сваёй працы аўтар агучыў чарговы раз адназначна: «Дружба русского и белорусского народов крепла на протяжении веков не только в совместной борьбе против общих врагов, но и в совместном созидательном труде <...>. Для выходцев из Белоруссии Русское государство стало второй родиной» [34, с. 3]. Гэта быў прынцып, якога гісторык трымаўся ўсё сваё жыццё, не адступаючы ад яго ні на крок. І такім ён застаўся ў нашай памяці – бліскучым інтэрпрэтарам

мінулага дзеля ўмацавання повязяў сучаснага.

Сёння навуковую спадчыну Л. Абэцэдарскага лёгка і проста крытыкаваць. Мы можам адваргаць, падваргаць абструкцыі ранейшае, быць па-сучаснаму дасведчанымі, грунтавацца на новых крыніцах. І забывацца пра асяроддзе, у якім былі выхаваны, спасцігалі прафесію, тварылі нашы папярэднікі, нашы настаўнікі. Але ніхто не адыме ў Лаўрэнція Сямёнавіча яго прафесарства (дарэчы, атрыманага толькі ў 1966 годзе) і не будзе адмаўляць абсалютна вытанчанага дару выкладчыка, суразмоўцы. Нездарма ў 1959 годзе ён ужо як загадчык новай кафедры быў запрошаны ў Варшаву і прачытаў для студэнтаў народнай Польшчы курс беларускай гісторыі. Зазначым і яго апантанасць да крыніц: ён, па-сутнасці, узнавіў у БДУ ранейшую практыку мэтанакіраванага пошуку матэрыялаў па беларускай гісторыі ў архівах Масквы, Ленінграда, Львова і інш. [5, л. 26–27]. Застанецца ў аналах гісторыі і тое, што, паводле даных на 1974 год, Л. Абэцэдарскі асабіста падрыхтаваў 9 кандыдатаў навук, а па яго кафедры было абаронена 14 дысертацый.

Гісторык вызначыўся ўдзелам у некалькіх фундаментальных выданнях, у якіх упарта праводзіў сваё бачанне падзей XVII стагоддзя. Перш-наперш гэта самы актыўны ўдзел у стварэнні «Истории Белорусской ССР» у двух тамах, якія паслядоўна выйшлі ў 1954 і 1958 гадах. Асабліва вялікі ўнёсак зрабіў Л. Абэцэдарскі ў першы том, дзеля працы над якім малады выкладчык нават парушаў працоўную дысцыпліну (у справаздачы БДУ за 1952/53 навучальны год на конт дацэнта Абэцэдарскага было запісана, што ён «прекратил чтение курса истории БССР в связи с переключением его на работу по редактированию истории БССР») [35, л. 4]. У 1955 годзе гісторык стаў аўтарам аб'ёмістага параграфа «Белоруссия» ў адным з тамоў шматтомніка «Очерки истории СССР» – папулярнага праекта даследчыкаў АН СССР [36, с. 736–751]. У 1961 годзе Л. Абэцэдарскі ўпісаў сваё імя ў дапоўненым перавыданні двухтомніка «Гісторыя Беларускай ССР» і зноў асабіста рэдагаваў першы том. Сваю ролю, хоць і сціплую, адыграў ён і ў стварэнні пяцітомнай гісторыі Беларусі: імя зафіксавана сярод адзінаццаці членаў Галоўнай рэдакцыйнай калегіі. Як

аўтар Лаўрэнцій Сямёнавіч выступіў зноў жа са сваім любімым сюжэтам: «Барацьба народных мас супраць феадальнага і нацыянальна-рэлігійнага прыгнёту» [37, с. 242–254].

Больш за ўсё Абэцэдарскі вядомы як аўтар амаль што першага падручніка беларускай гісторыі для школы, які за 1960–1980-я гады вытрымаў шмат перавыданняў і страціў сваю актуальнасць толькі ў часы перабудовы. Прафесар не збіраўся «спачываць на лаўрах» гуру беларускіх гісторыкаў, імкнуўся прадэманстраваць, што званне член-карэспандэнта Акадэміі педагагічных навук СССР яму прысвоена нездарма (у 1968 годзе). І рыхтаваў абагульняючае выданне, у якім планавалі расставіць кропкі ў праблемных пытаннях «свайго» часу і «сваёй» тэматыкі. У адной з апошніх асабістых справаздач паказаў, што падрыхтаваў да друку манаграфію на 32 друкаваныя аркушы «Белоруссия и Россия в XVI–XVII вв.» [5, л. 42].

Ёсць усе падставы лічыць Л. Абэцэдарскага першым летапісцам гісторыі БДУ. Менавіта пад яго рэдакцыяй і пры яго актыўным удзеле ў 1961 годзе нарэшце была выпушчана грунтоўная кніга, у якой паслядоўна прасочваліся асноўныя вехі ўніверсітэцкай гісторыі. Падавалася шмат важных фактаў, вызначалася рэальная веліч першага беларускага ўніверсітэта [38]. З гэтага ўзроўню абагульнення шматвектарнай дзейнасці БДУ потым стварыліся новыя працы, у якіх доказна падавалася першаснасць беларускага ўніверсітэта ў руху беларусаў да цывілізацыйных вяршынь.

Завяршыць нататкі аб несумненным лідары беларускіх савецкіх гісторыкаў хацелася б яго шчырымі словамі пра гістарычны факультэт БДУ і яго людзей, выказанымі на юбілейным сходзе з нагоды 30-годдзя факультэта: «Большое спасибо всем преподавателям, которые так много сделали, чтобы вооружить нас знаниями. <...> пожелаем новых встреч в дни 40-летия, 50-летия, 60-летия и в последующие юбилеи нашего славного факультета!»

Слаўны гістфак ужо адзначыў сваё 80-годдзе. БДУ рыхтуецца да 100-гадовага юбілею. Жыццё ідзе наперад, а гісторыя папаўняецца ўсё новымі і новымі фактамі, здабыткамі канкрэтных асоб. І хацелася б верыць, што яна захаве імя кожнага, хто далучыўся да спазнання ісцін у наву-

цы, хто працуе напружана, з верай у сваю справу. Такім і быў Лаўрэнцій Сямёнавіч Абэцэдарскі – гісторык, сфарміраваны часам і прасякнуты адказнасцю за даручаны ўчастак дзейнасці. ■

ЛІТАРАТУРА

1. История Белорусской ССР. Том I / Под ред. действ. члена АН БССР В.Н. Перцева, канд. ист. наук К.И. Шабуни и Л.С. Абецедарского. – Минск: Изд-во АН БССР, 1954.
2. Грыцкевіч, А.П. Абэцэдарскі (Абецэдарскі) Л.С. / А.П. Грыцкевіч // Эцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. – Т. 1: А – Беліца / Рэдкал.: М.В. Біч [і інш.]. – Мінск: БелЭн імя П. Броўкі, 1993. – С. 24–25.
3. Сташкевіч, М.С. Лаўрэнцій Абэцэдарскі: народжаны стаць гісторыкам / М.С. Сташкевіч // Беларуская думка. – 2011. – № 7. – С. 60–65.
4. Арлоў, У. Адзін у трох іпастасях: нататкі няўдзячнага вучня / У. Арлоў // Літаратура і мастацтва. – 1990. – 16 кастр.
5. Архіў БДУ. Опись личных дел преподавательского состава 1975 г. – Спр. 3.
6. Цэнтральны навуковы архіў НАН Беларусі. – Фонд 1. – Спр. 4220.
7. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (далей – НАРБ). – Фонд 205. – Воп. 1. – Спр. 694.
8. Совецкие исторические факультеты и исторических институтов // Историк-марксист. – 1935. – Т. 5–6. – С. 167–173.
9. На фронте исторической науки. В Совнарком Союза ССР и ЦК ВКП(б); Замечания по поводу комплекта учебника по «Истории СССР» // Историк марксист. – 1936. – Книга 1. – С. 4–6.
10. Постановление Жюри Правительственной комиссии по конкурсу на лучший учебник для 3 и 4 классов средней школы по истории СССР // Историк-марксист. – 1937. – Книга 3. – С. 137–141.
11. Зеленов, М.В. Как Сталин критиковал и редактировал конспекты школьных учебников по истории (1934–1936 гг.) / М.В. Зеленов // Вопросы истории. – 2004. – № 6. – С. 3–30.
12. За ленинские кадры. – 1941. – 17 студз.; 27 лют.; 25 сак.; 7 крас.; 17 крас.; 1 мая; 4 чэрв.; 10 чэрв.
13. НАРБ. – Фонд 205. – Воп. 1. – Спр. 716.
14. Звезда. – 1940. – 17 чэрв.
15. К изучению истории. – М.: Партиздат ЦК ВКП(б), 1937.
16. НАРБ. – Фонд 205. – Воп. 1. – Спр. 740.
17. Архіў БДУ. Опись личных дел преподавательского состава 1975 г. – Спр. 24.
18. НАРБ. – Фонд 205. – Воп. 1. – Спр. 751.
19. Советская Белоруссия. – 1940. – 16 февр.
20. НАРБ. – Фонд 205. – Воп. 1. – Спр. 736.
21. НАРБ. – Фонд 205. – Воп. 5. – Спр. 95.
22. Архіў БДУ. Да 1974 г. – Спр. 70.
23. НАРБ. – Фонд 205. – Воп. 5. – Спр. 48.
24. НАРБ. – Фонд 205. – Воп. 5. – Спр. 62.
25. НАРБ. – Фонд 205. – Воп. 5. – Спр. 140.
26. НАРБ. – Фонд 205. – Воп. 5. – Спр. 69.
27. НАРБ. – Фонд 205. – Воп. 5. – Спр. 125.
28. НАРБ. – Фонд 205. – Воп. 5. – Спр. 142.
29. Шеремеев, Е.Е. Николай Петрович Пашенцев (1921–2011): искусство публично мыслить / Е.Е. Шеремеев. – Самара: Изд-во «АсГард», 2012.
30. За сталинские кадры. – 1954. – 22 студз., 7 крас.
31. За сталинские кадры. – 1955. – 7 крас.
32. Статут Великого Княжества Литовского 1529 г. / под ред. К.И. Яблонского. – Минск: Изд-во АН БССР, 1960.
33. Абецэдарскі, Л. У святле неабвержных фактаў / Л. Абецэдарскі. – Мінск: Голас Радзімы, 1969.
34. Абецэдарскі, Л.С. Белорусы в Москве XVII в. Из истории русско-белорусских связей / Л.С. Абецэдарский. – Минск: Изд-во БГУ, 1957.
35. НАРБ. – Фонд 205. – Воп. 5. – Спр. 350.
36. Очерки истории СССР. Период феодализма. Конец XV в. – начало XVII в. – М.: Изд-во АН СССР, 1955.
37. Гісторыя Беларускай ССР: у 5 т. – Том 1: Першабытнаабшчыны лад на тэрыторыі Беларусі. Эпоха федалізму. – Мінск: Навука і тэхніка, 1972.
38. Белорусский государственный университет имени В. И. Ленина / Отв. ред. Л.С. Абецэдарский. – Минск: Изд-во МВССПО БССР, 1961.